

بقلم : دکتر خراسانی

«بیاتاکل بر افشانیم و می درساغر اندازیم»

«فلک را سقف بشکافیم و طرحی نود را اندازیم»

حافظ

سخنی

با

سازندگان و واژه های نو

در این ماه ، مجله مهر ، بدون اینکه انتظار آنرا داشته باشم بدستم رسید آنرا با دقت خواندم و لذت ها بر گرفتم . چه دیری بود آنرا ندیده بودم ولی اکنون که دیدم باید اعتراف کنم : با آنچه که سابق دیده بودم ، خیلی اختلاف پیدا کرده بود ، چه دارای مقاله های سنگین و آموزنده ای گردیده است .

فکر میکنم بمناسبت مقاله ای (واژه سازی و ...) و بررسی کتاب (دین قدیم ایرانی) که در مجله وحید ، نوشته ام و دکتر اسلامی هم مقاله ای محبت آمیزی نوشته است کسی آنرا برایم ارسال داشته باشد ؟ البته این کتاب را هم که بطور تصادف بدستم رسیده بود بدقت خوانده . ضمن آنکه از آن لذتی بر گرفته بودم ، یادداشت هایی محققانه برداشتم و برای یادآوری ناشر و نویسنده ارجمند انتشار دادم ، باشد که در چاپ بعد مورد توجه قرار گیرد .

واژه های نوعلمی

در این شماره مجله ، نوشته دکتر فرخ فرحان استاد محترم دانشگاه بعنوان واژه های علمی نوین توجهم را جلب کرد . از اینکه فکری نورا دنبال کرده ، پژوهشهای عالمانه ای را مورد بررسی قرار داده است ، لذت بردم ، پژوهشهایی که اگر با حسن نیت دنبال شود ، در بهبود زبان فارسی و غنی ساختن آن ... تأثیر بسزایی خواهد داشت . ساختن واژه های نوعلمی باید در سرلوحه کارهای علمی و پژوهشی دانشگاه تهران قرار گیرد . دانشکده ها هر کدام به نسبت نیاز خود ، میبایست این کار را از سالها پیش در انجمنی از استادان مربوط آغاز و دنبال میکرده باشند ولی متأسفانه هر کس کشیدن این بار سنگین را بدوش دیگران تحمیل میکرده و میکنند .

نکارنده بارها در رشته خود (فلسفه و علوم تربیتی) نیازمند بوژه‌های نو علمی گردیده که نتوانسته با همکاران دانشگاهی خود واژه‌ای متناسب و دقیق بسازد. آنچه ساخته است نیز از لحاظ نارسائی معنی و یا زیبا نبودن لفظ، خودنپسندیده است؟! بی‌شک این اقدام، گام بلندی در پاسداری زبان فارسی و نگهداری از تاخت و تاز واژه‌های بیگانه است که هر چه زودتر باید بدان جامعه عمل پوشانند

در کار خیر حاجت!....!

استاد فرحان نوشته است: دیری است که میخواهد اظهار نظری درباره واژه‌های نوین (نو) بنماید ولی مردد بوده، آیا شایستگی آنرا دارد یا نه؟ تا اینکه دوست گرامیش بدو چنین اندرز داده:

«داوری درباره‌ی واژه‌های نو، وظیفه‌ی همه ایرانیان است و... بویژه آنهایی که آموزشگریکی از رشته‌های علمی هستند...»

آنگاه، نامبرده بحث خویش را در این باره از لحاظ دستور ریشه‌شناسی (۱) و ندشناسی (۲) اشتقاق و همجسئی با واژه‌های هم‌ارز، در زبانهای بزرگ امروزی، با فروتنی و غروری الهام گرفته از تعصب ملی، آغاز میکند. چه امروز و فردا کردن و دودلی روا نمیداند همانطوریکه استاد سخن گفته در کار خیر حاجت...

ماهواره - کیهان ناو

کار استاد در این مقاله، عبارتست از:

- ۱- يك انتقاد اساسی به کسانی (از مغازه داران، کانونهای آگهی، هتلها، رستورانها تا استادان و مربیان) که اصرار دارند برای مقاصد خویش واژه خاصی را بکار برند نه واژه اصیل ایرانی را، این خرده گیری کاملاً صحیح است باید همه، اگر بزبان و ملیت خود علاقمند هستید، از بکار بردن واژه‌های خارجی حتی برای نامگذاری بهره‌یزیم و بگفته استاد، جهانگردان بیکاته را، که بایران می‌آیند، با شتاب نیندازند که این چه کشوری است؟! ۲- پیشنهاد دو واژه تازه: یکی **کیهان ناو** برای سفینه فضائی (۱) و دیگری **ماهواره** برای قمر مصنوعی (۲).

دکتر فرحان ضمن اینکه استدلال کرده و شواهدی عرضه نموده که دو واژه پیشنهادی وی جالب است از مردمیکه آنها را برنگزیده‌اند، شکوه‌ها و گله‌ها کرده، میگوید: کمتر کسی امروز بدستور زبان ما دل بستگی دارد و...

۱ - Etymology

۲ - دانشی که از پیشوند، میانوند و پسوند بحث میکند. (حقیقت اینست که: میانوند را با تفسیری که خود استاد از او کرده و خاطر نشان ساخته به تنهایی معنی ندارد، نفهمیدم.)

۱ - Space Craft فضا ناو یا فضاپیما نیز بطور تردید پیشنهاد شده است.

۳ - Satellite

۳- از توانایی و رسائی زبان پارسی در ساختن واژه‌های نو سخن رفته ، ۵۲ واژه از ترکیب (دل) با پیشوند و پسوند چون دل‌انگیز و دلبر عرضه داشته است . ضمناً به (گل) که از آن ۶۰ واژه‌ی مرکب و (سر) که ۲۰۰ واژه‌ی مرکب از آن ساخته شده ، اشاره نموده است .

۴- پس از نتیجه‌گیری از بیان خود ، استاد فرحان‌سه واژه (دما بمعنی درجه‌حرارت همگن یعنی متجانس و تنش مرادف Strain) را مورد بررسی قرار داده است .

فرهنگستان بخواب رفته‌است !

بعقیده نگارنده ، در کار واژه‌سازی باید فرهنگستان بخواب رفته ، از خواب خرگوشی خود بیدار شود ، بپا خیزد از نو این سازمان علمی و فرهنگی آغاز بکار کند ، کاری پی‌گیر و مداوم . از جوانان دانشمند ، فعال و علاقمند دعوت بعمل آید ، با استادان کهنسال و فرسوده همکاری کنند ، تا تجربه و کاردانی ایشان ، با علم ، روش - دانی ، نشاط و فعالیت آنان ، در یکجا جمع شود و نتایج مثبت و سودمند بیار آورد .

کارهای فردی در این زمینه ، نه سودمند است و نه ثمربخش باید همه این فعالیت‌های فردی ، در کمیته‌های مشترک دانشگاهی و فرهنگی منعکس شود و تصمیم قاطع و خردمندانه‌ای اتخاذ گردد ، تا واژه‌های ساخته‌شده ، سالیان دراز بسر نوشت آنچه استاد فرحان مورد بررسی قرار داده ، دچار نشود .

واژه‌هایی را که فرهنگستان پس از شور و پژوهش زیاد ، با توجه با اصول زبانشناسی و رسائی مقصود ، عرضه میکند ، باید در معرض افکار عمومی قرار داد ، تا داوری کنند .

وظیفه ملی در اینجا است ، که باید ایرانیان علاقمند و نکته‌سنج این واژه‌ها را بسنجند و درباره نیک و بد آنها اظهار نظر نمایند . و از این رهگذر است که میتوانیم در هر رشته علمی واژه‌های لازم را داشته و از بکار بردن واژه‌های فرهنگی بی‌نیاز باشیم .

ولی تا وقتی که فرهنگستان نداریم ، ساختن واژه بوسیله افراد هر چه هم ادیب و زبان شناس باشند گاهی مسخره در می‌آید . همانطوری که کارهای گذشته این سازمان را ، چون پایه استواری نداشتند ، بمسخره می‌گرفتند و وقتی میشنیدند که برای مسجد دهرگاه (Damargah) پیشنهاد کرده است . آیا بهتر نبود واژه ستایشگاه که ترجمه معبد است ، برای مسجد پیشنهاد میکرد ؟؟

پارسی برجسته‌ترین زبانه‌هاست ؟

استاد فرحان ، نوشته است : «زبان پارسی یکی از برجسته‌ترین زبانهای آریائی است توانائی کافی درواژه‌سازی دارد و میتواند همه اندیشه‌ها و ساخته‌های بشر و اصطلاحات علمی را بسازد ، با واژه‌هایی مردم‌پسند ، خوشنوا و رسا...»

زبان‌های آریائی ، از لحاظ اینکه بر پایه اشتقاق از یک ریشه استوار است ، با اوزان

زیادی که داردی شك میتواند دست بواژه سازی وسیعی بزنند. باید دانست که تازیان زودتر از ما بفکر چاره جوئی افتادند، واژه‌های لازم را از علمی و جزآن، ساخته است و آنچه راهم نتوانسته بسازد، آنرا معرب کرده که واژه خارجی را بکار نبرد. گویانکه بر اثر اشتت افکار که ویژه تازیان است، در هر کشوری واژه تازه را طوری ساخته و پرداخته‌اند، که بایکدیگر هم آهنگی ندارد. در هر صورت توانائی زبان فارسی را در مورد معانی دقیق عرفانی، احساس‌های عمیق بشری و بالاخره شعر و شاعری رادیده‌ایم، ولی در باره اصطلاح‌های علمی، اختراع‌ها و اکتشافها باید آزمایش کرد و آنگاه داوری نمود: آیا بهترین، غنی ترین و

خلاصه برجسته‌ترین زیانهای آریائی هست؟ یا نه؟

و آیا توانائی آن بگفته دکتر فرحان هم پایه آلمانی و بیشتر از انگلیسی و فرانسه است؟ بعقیده نگارنده اینگونه مطالب، جنبه حماسه ملی داشته، با واقعیت خیلی فاصله دارد! گفتن اینکه هیچ‌زبانی نمیتواند مانند پارسی، بیش از ۵۰ واژه مرکب از (دل) بسازد، با اطلاع خیلی وسیعی نیازمند است، چه در هر زبان خارجی با احتمال قوی میتوان تعبیری در برابر گمنام‌ترین واژه مرکب از (دل) یافت...

یادآوریهائی چند

۱- استاد فرحان، کار واژه سازی و زنده کردن واژه‌های اصیل ایرانی را از همین مقاله آغاز کرده است. واژه‌هایی که بکار رفته، از نظر آنکه برای همگان مفهوم نبوده در میان پراکنز تفسیر شده، چون فرهستی (بسیار زیاد)، آرش (آوردن) مانستگی (شبهت) همنهاد (مرکب) گفتار (مقاله) و... البته ما خذ برخی اینها را فرهنگ استاد محترم دکتر معین ارائه کرده است، ولی در ضمن اینکه باین واژه‌های زیبا و گمنام برمیخوریم یکبار می‌بینیم دکتر فرحان واژه تازی (الا آخر) که یقیناً مقصودش (الی آخر) است بکار می‌برد!

۱- برخی صفتها، گاهی ترجمه شده مانند (تعریف باریکی) که چون خود اطمینان نداشته (باریک) دقت فکری را برساند در جای دیگر چنین بکار رفته: معنی‌های دقیق و باریک.

۳- چون استاد مانند ارادتمندان جمع‌های با (ات) در فارسی نفرت دارد، در آغاز کلمات (کلمه‌ها) بکار برده ولی بعد این تصمیم فراموش شده کلمات و اصطلاحات جایگزین کلمه‌ها و اصطلاحها، گردیده است.

عیب اساسی اینگونه جمع‌های عربی اینست که در مورد واژه‌های فارسی مانند گزارش و سفارش عمل شده، پیشتازان نهضت ادبی ما آنها را هم چون مصدر یا اسم مصدری که زیاده بر چهار حرف هستند، به (ات) جمع بسته‌اند. هر روز نمونه‌هایی از اینگونه جمع‌های غلط را در روزنامه‌ها، مجله‌ها، تلویزیون، رادیو و سردر و روی شیشه مغازه‌ها می‌بینیم و می‌شنویم. میدانیم که این ارمغان دوره نهضت ادبی میباشد، که بنیان فرهنگ ما را گذارده‌اند. و گرنه در نوشته‌های پاسداران سخن، از این قماش جمع‌ها بچشم نمی‌خورد.

۴- باید از استاد فرحان تشکر کرد، که از جمع‌های دیگر تازی که با (ی-ن) (و-ن) بسته میشود چون مهندسین و روحانیون بکار نبرده است. چه وی بخوبی میداند: مهندسان و مأموران، صرف نظر از اینکه جمع‌های فارسی هستند، زیباتر هم میباشند، همان زیبایی و رسائی که نامبرده طرفدار آنست.

۵- اسناد نوشته است: «ما دیگر در دوران تسخیر فضا (دوره کیهانی) Space age نمیتوانیم مانند مردم آن طرف دنیا، با اختراع و اکتشاف پردازیم، لاقلاً اگر نتوانیم واژه‌هایی اندر خود اختراعها و اکتشافهای ایشان بسازیم و نام گذاری کنیم، ستم روا داشته‌ایم و...» این حقیقت را وی چنان با صفا ابراز می‌کند، که احساس هر ایرانی را برمی‌انگیزاند و بهمین جهت بی‌باکانه ادیبان ما را مورد انتقاد قرار داده، که دستور نمیداند، از ریشه و ووندهای زبان پارسی آگاهی ندارند و...

۶- واژه‌های دیگری در گفتار دکتر فرحان یافته میشود، مانند اطاق که اگر بتوان آنرا فارسی‌تری معنی (اتاق) نوشت، هدف وی بهتر پیشرفت میکند.

آخرین سخن

در هر صورت مقاله (واژه‌های علمی نوین) اثری عمیق در نگارنده بجا گذارد و میتوانم بگویم با پیشنهاد دکتر فرحان موافقم ولی نه با تند روی و تاخت تاز.....
باید اعتراف کنم، اصلاح زبان فارسی، ساختن واژه‌های نو بمقیاس پیشرفت علوم و فنون، توسعه اختراع و اکتشافات و بالاخره تهذیب سخن‌مادری و وظیفه پاسداران معاصر است که هر چه زودتر بانجام آن باید پردازند.
طبیعی است اگر ملت ایران تصمیم بگیرد روزی خط فارسی خود را تغییر دهد و از حروف لاتینی خطی کامل بسازد، که نقایص کنونی زبان فارسی و همچنین نقایص زبانهای اروپائی در آن نباشد، با چنان اصلاحی، یکی از بهترین زبانها و خط‌های جهان را خواهیم داشت، زبان و خطی که هم غنی است و هم برای تبادل علم و هنر و انعکاس پیشرفت و انقلاب کنونی و تمدن کهن ما در سراسر جهان زیننده است.

رتال جامع علوم انسانی